

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗРОБІТНИХ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Гапочка В.М.,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гапочка В.М. Соціальний захист безробітних: реалії сьогодення.

У роботі розглянуто актуальні питання соціального захисту безробітних в умовах сьогодення. Зазначено, що феномен безробіття – найбільш гостра проблема, з якою стикається сьогодні населення України. Якщо раніше причиною такого розповсюдженого явища була неефективність використання робочої сили в минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату, то сьогодні війна. Безробіття в Україні набуває масового характеру та складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя. На сьогодні ринок праці в Україні є досить нестабільним, зменшується кількість робочих місць та збільшується дисбаланс між попитом і пропозицією праці, очікується високий рівень безробіття. Проблема безробіття є ключовим питанням у ринковій економіці, і якщо його не вирішувати, то неможливо налагодити ефективну діяльність економіки і рівень безробіття буде зростати. І тому захист від безробіття повинен бути невід'ємним складником державної політики, спрямованим на вирішення важливих соціально-економічних завдань. Політика зайнятості має гарантувати соціальний захист населення шляхом забезпечення належних умов життя, регулювання заробітної плати, стимулювання нових місць і виплати допомоги безробітним тощо. Зроблено висновок, що запорукою вирішення проблеми безробіття в Україні повинна бути розробка і реалізація широкого комплексу відповідних заходів. Це, і приведення законодавства України у відповідність до міжнародних норм і принципів, і реалізація Державної та регіональних програм зайнятості, і сприяння стабільній діяльності стратегічно важливих підприємств, і створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності безробітних, а також розробка короткострокових планів щодо релокації чи переорієнтації деяких підприємств, допомоги бізнесу, який через бойові дії не може сплачувати заробітну плату працівникам та податки. Збільшення рівня зайнятості має стати центральним питанням повоєнної відбудови, реінтеграції та процесів повернення до умов миру.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, держава, роботодавець, воєнний стан, соціальний захист.

Harochka V.M. Social protection of the unemployed: realities of today.

The work deals with current issues of social protection of the unemployed in today's conditions. It is noted that the phenomenon of unemployment is the most acute problem faced by the population of Ukraine today. If previously the cause of such a widespread phenomenon was the inefficiency of the use of labor in the past and the lack of economic conditions that would allow people to apply their skills in productive work for a decent wage, today it is war. Unemployment in Ukraine is becoming massive and poses a real threat to state and social well-being. Today, the labor market in Ukraine is rather unstable, the number of jobs is decreasing and the imbalance between labor supply and demand is increasing, and a high level of unemployment is expected. The problem of unemployment is a key issue in the market economy, and if it is not solved, it will be impossible to establish the efficient operation of the economy and the level of unemployment will increase. And therefore, protection against unemployment should be an integral part of state policy aimed at solving important social and economic problems. The employment policy should guarantee the social protection of the population by ensuring adequate living conditions, regulating wages, stimulating new jobs and paying benefits to the unemployed, etc. It was concluded that the key to solving the problem of unemployment in Ukraine should be the development and implementation of a wide range of appropriate measures. This, and bringing the legislation of Ukraine in line with international norms and principles, and the implementation of State and regional employment programs, and the promotion of stable

activities of strategically important enterprises, and the creation of favorable conditions for the development of entrepreneurial activities of the unemployed, as well as the development of short-term plans for the relocation or reorientation of some enterprises, assistance to businesses that cannot pay wages to employees and taxes due to hostilities. Increasing the level of employment should become a central issue of post-war reconstruction, reintegration and processes of returning to peace.

Key words: labor market, employment, unemployment, state, employer, martial law, social protection.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна росії проти України триває вже понад 270 днів. Внаслідок дій агресора мільйони українців були змушені залишити свої домівки, роботу та загалом звичне життя. Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, поширення бідності – серед головних негативних соціальних наслідків війни. У Міжнародній організації праці підрахували, що через війну в Україні було втрачено майже 5 млн робочих місць. Загалом, феномен безробіття – найбільш гостра проблема, з якою стикається сьогодні населення України. Якщо раніше причиною такого розповсюдженого явища була неефективність використання робочої сили в минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату, то сьогодні війна. І сьогодні безробіття у нашій країні набуває масового характеру та складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя.

Тому одним із актуальних питань сьогодення є проблема соціального захисту безробітних, на який згідно ст. 46 Конституції України громадяни мають право, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших передбачених законом випадках [1].

Стан опрацювання. Сутність процесів безробіття активно досліджуються в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед вітчизняних учених, які зробили свій вклад у дослідження даної тематики, слід назвати: В.В. Андрієву, О.С. Арсентьєву, Н.Б. Болотіну, І.О. Гуменюк, О.В. Москаленко, С.М. Прилипка, С.М. Синчук, Б.І. Шашківа, О.В. Тищенко, Р.І. Шабанова, Л.П. Шумну, В.В. Юровську, О.М. Ярошенка та ін.

Метою цього наукового дослідження є розгляд актуальних питань соціального захисту безробітних в умовах сьогодення.

Вклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» [2] безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю й на отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. Тобто, воно характеризується загрозою відсутності заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, а також економічними, організаційними і психологічними труднощами під час наступного пошуку безробітним підходящої роботи.

Безробіття є глобальною проблемою, що спричинює політичну напруженість, соціальну нестабільність та все більше потребує впровадження заходів щодо його попередження. На сьогодні ринок праці в Україні є досить нестабільним, зменшується кількість робочих місць та збільшується дисбаланс між попитом і пропозицією праці, очікується високий рівень безробіття – приблизно 30% за підсумками року. За даними Державної служби статистики України станом на сьогодні в Україні зареєстрована 241 тис. безробітних, хоча станом на 23 лютого їх було 317 тис. осіб. Кількість зменшилася, тому що люди виїхали за кордон, знаходяться на тимчасово окупованих територіях та через інші фактори. Проте по динаміці вакансій, які реєструють у Центрі зайнятості роботодавці, видно, що з літа їх кількість почала збільшуватися. Сьогодні, наприклад, 31 тис. актуальних зареєстрованих вакансій, хоча якщо порівнювати з аналогічним періодом попереднього року, то тоді було біля 70 тис. вакансій. Тобто, пропозиція на ринку праці зараз набагато менша. Так само зараз на робоче місце претендує 8 безробітних, а в минулому році в цей самий час на одне робоче місце претендувало 4 особи. Водночас кількість зареєстрованих безробітних згідно статистики Державної служби зайнятості, – це лише ті, які стали на облік. Й зараз, під час війни, не має даних з Державної служби статистики, які б дали дуже конкретні цифри. Хоча за допомогою макроекономічного моделювання, методології Міжнародної організації праці було проведено калькуляцію, якою було встановлено, що до кінця року в Україні буде близько 2,6 млн фактично безробітних. Якщо порівняти минулорічний показник, то це було 1,7 млн осіб, тобто кількість збільшилася трохи менше, як вдвічі. При цьому велика кількість осіб, яких не зараховують до безробітних, – це особи, які виїхали, та ті, які знаходяться на окупованих територіях [3]. Тобто, йдеться про дуже велику кількість людей.

Сьогодні проблема безробіття набуває неабиякої актуальності, що зумовлює необхідність соціального захисту безробітних. І тому захист від безробіття повинен бути невід'ємним складником державної політики, спрямованим на вирішення важливих соціально-економічних завдань: з одного боку, це збереження й максимально повне використання трудового потенціалу населення, з другого – зниження соціальної напруженості, пов'язаної з наявністю в суспільстві груп населення, які втратили дохід, і погіршили соціальний статус [4, с. 207].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» соціальний захист у разі настання безробіття – це комплекс заходів, передбачений загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням і законодавством про зайнятість населення. Комплексність заходів виявляється в різноманітті видів соціального забезпечення безробітних. Видами останнього за Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [5] є: (а) допомога по безробіттю й (б) допомога на поховання в разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні. До видів же соціальних послуг за вказаним Законом і Законом України «Про зайнятість населення» належать: – професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних і вищих навчальних закладах; – пошук підходящої роботи і сприяння у працевлаштуванні, в тому числі шляхом організації громадських робіт для безробітних; – надання роботодавцям, які працевлаштовують певні категорії громадян, компенсації; – надання роботодавцям – суб'єктам малого підприємництва, які працевлаштовують безробітних, компенсації; – надання ваучера для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями і спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності; – здійснення заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб; – інформаційні й консультаційні послуги, пов'язані із працевлаштуванням.

Соціальний захист безробітних є різноманітним і може бути зведений до декількох організаційно-правових форм. Як зазначає Л.П. Шумна, організаційно-правова форма соціального забезпечення становить собою законодавчо передбачений спосіб організації здійснення права громадян на таке забезпечення, який має спеціальні завдання, зумовлений соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які їх отримують і які їх надають, а також джерелами й порядком формування відповідних коштів. Значення досліджуваних форм полягає в тому, що вони створюють підвалини для більш раціонального розподілу фінансово-матеріальних ресурсів на соціальне забезпечення та їх використання на підставі принципу соціальної справедливості [6, с. 236]. При цьому слід пам'ятати, що організаційно-правові форми соціального захисту постійно трансформуються й наповнюються новим змістом. Однак чітке і зрозуміле їх визначення є підставою й гарантією своєчасної й у повному обсязі реалізації людиною конституційного права на такий захист.

Системою організаційно-правових форм соціального захисту безробітних є комплекс взаємопов'язаних і законодавчо встановлених способів організації й фінансування уповноваженими на те органами соціального захисту в разі настання безробіття, а також механізмів і засобів реалізації особою прав у цій сфері, які дають можливість найбільш раціонально використовувати належні фінансово-матеріальні ресурси на підставі принципу соціальної справедливості. Система організаційно-правових форм соціального захисту безробітних повинна включати: (а) загальнообов'язкове державне соціальне страхування, (б) соціальну підтримку, (в) законодавчо встановлені пільги та юридичні гарантії, (г) державні цільові соціальні програми.

Сьогодні для подолання безробіття державою вже робляться певні кроки. Механізм соціального захисту безробітних в Україні є комплексним та передбачає взаємодію інструментів як активної, так і пасивної політики. Інструменти активної політики соціального захисту безробітних спрямовані на активізацію зусиль, підвищення конкурентоспроможності безробітних на ринку праці, а пасивної – на компенсацію втраченого трудового доходу в період незайнятості. Безумовно, вищий рівень як економічної, так і соціальної ефективності мають інструменти активної політики, оскільки в основі їх реалізації покладено принцип надання не «риби», а «вудочки», що обумовлює соціальну підтримку безробітних за умови їх трудової активності. Важливим інструментом соціального захисту безробітних є їх працевлаштування [7, с. 186-187].

Нині Урядом розробляються програми, покликані побороти високий рівень безробіття. Програма «єРобота» – це можливість отримати від держави грант: якщо говорити про мікрогранти, то йдеться про суму до 250 тис. грн.; програма «Власна справа» дозволяє охочим розпочати власний бізнес і працевлаштувати принаймні 2 особи. Як зазначила Перший віце-прем'єр-міністр – Міністр економіки України Юлія Свириденко, ця програма є найбільш популярною серед усіх мікрогрантових програм

підтримки бізнесу, запроваджених урядом: на сьогодні подали заявки на участь у «Власній справі» понад 10 тис. громадян.

Уряд також розробив і запропонував механізм, за яким тимчасово безробітних можна буде залучати до виконання суспільно корисних робіт, в яких є потреба в регіонах. Люди, які з різних причин залишились без роботи зможуть долучитися до так званої «Армії відновлення» країни, а держава оплатить їх роботу. Так, безробітних можуть залучити до виконання суспільно корисних робіт, які мають оборонний характер, робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру. Це можуть бути як роботи задля задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань та сил цивільного захисту, так і роботи із забезпечення загальних потреб функціонування економіки та життєдіяльності населення. Зокрема, це може бути: облаштування та укріплення блок-постів, вирубка дерев для формування окопів; заготівля дров для військових та населення; розбір завалів та відновлення житлових будинків, інших приміщень, пошкоджених у результаті бойових дій; укріплення дамб; розчищення автомобільних доріг від завалів; розвантаження гуманітарної допомоги; облаштування підвальних приміщень у багатоповерхових будинках, школах під укриття; ремонтно-відновлювальні роботи у приміщеннях соціальної сфери; надання допомоги переселенцям, людям з інвалідністю, людям літнього віку. Безробітні в рамках проєкту «Армія відновлення» отримуватимуть оплату в розмірі не нижче мінімальної зарплати, яка наразі становить 6700 гривень. Це в більшості випадків вище, ніж допомога з безробіття. З учасниками таких робіт будуть укладати строкові трудові договори. На період участі в суспільно корисних роботах виплата допомоги по безробіттю призупинятиметься [8].

Бізнес, який знаходиться, наприклад, у небезпечній зоні, може подати заявку про бажання переміститися на безпечну частину України. Послуги, які надає держава, полягають в тому, що за допомогою зусиль Укрпошти та Укрзалізниці переїжджають усі виробничі потужності, в тому числі й працівники. На місцях обласні військові адміністрації допомагають знайти місце проживання для працівників, місце виробничих потужностей, коворкінги. Як зазначає заступниця міністерки економіки України Тетяна Бережна, таким чином держава допомагає людям не втратити роботу і переїхати.

Не дивлячись на те, що економічна діяльність в Україні поступово поживлюється, безробіття в країні залишається все ще на високому рівні. Тому запорукою вирішення проблеми безробіття в Україні є розробка і реалізація широкого комплексу відповідних заходів насамперед, у соціально-трудої сфері. До основних напрямів його подолання Є.В. Болотіна, А.К. Мартиненко й В.П. Чаленко [7, с. 189] відносять: підвищення добробуту за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності; надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу; проведення ґрунтовної пенсійної реформи; сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства; проведення спеціальних ярмарків праці для навчальних закладів з метою працевлаштування випускників; розширення досвіду організації зустрічей із роботодавцями та колишніми безробітними, які успішно знайшли роботу чи заснували власний бізнес; посилення координації міжнародної діяльності в частині інформаційного обміну з питань зайнятості; забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки і культури. Політика зайнятості має гарантувати соціальний захист населення шляхом забезпечення належних умов життя, регулювання заробітної плати, стимулювання нових місць і виплати допомоги безробітним тощо.

Висновок. Підводячи підсумок викладеному, слід констатувати, що сьогодні проблема безробіття є особливо актуальною для України. Оскільки, нині вітчизняний ринок праці залишається у кризовому стані. Проблема безробіття є ключовим питанням у ринковій економіці, і якщо його не вирішувати, то неможливо налагодити ефективну діяльність економіки і рівень безробіття буде зростати. Запорукою вирішення проблеми безробіття в Україні повинна бути розробка і реалізація широкого комплексу відповідних заходів. Це, і приведення законодавства України у відповідність до міжнародних норм і принципів, і реалізація Державної та регіональних програм зайнятості, і сприяння стабільній діяльності стратегічно важливих підприємств, і створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності безробітних, а також розробка короткострокових планів щодо релокації чи переорієнтації деяких підприємств, допомоги бізнесу, який через бойові дії не може сплачувати заробітну плату працівникам та податки. Збільшення рівня зайнятості має стати центральним питанням повоєнної відбудови, реінтеграції та процесів повернення до умов миру. Політичний діалог має охоплювати поточні та довгострокові потреби ринку праці, необхідна інтегрована програма, спрямована на забезпечення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, підтримку соціального забезпечення тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.
3. «До кінця року в нас буде близько 2,6 млн безробітних» – заступниця міністерки економіки. URL: <https://suspilne.media/309662-do-kinca-roku-v-nas-bude-blizko-26-mln-bezrobitnih-zastupnica-ministerki-ekonomiki/>.
4. Горобець А.С. Окремі питання щодо правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. *Ефективність норм права: матеріали VII наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 листоп. 2016 р.) / за заг. ред.: Н.М. Пархоменко, М.М. Шумила, І.О. Ізарової*. Київ: Ніка-Центр, 2016. С. 207–210.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 22. Ст. 171.
6. Шумна Л.П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05. Чернігів, 2014. 455 с.
7. Болотіна Є.В., Мартиненко А.К., Чаленко В.П. аналіз основних тенденцій соціального захисту безробітних в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). С. 183–189.
8. В Україні безробітних залучатимуть до «Армії відновлення»: що це означає. URL: <https://gre4ka.info/zhyttia/71683-v-ukraini-bezrobitnykh-zaluchatymut-do-armii-vidnovlennia-shcho-tse-oznachaie>.